

แหล่งผลิต เครื่องทองเหลือง บ้านจะบังติกอ

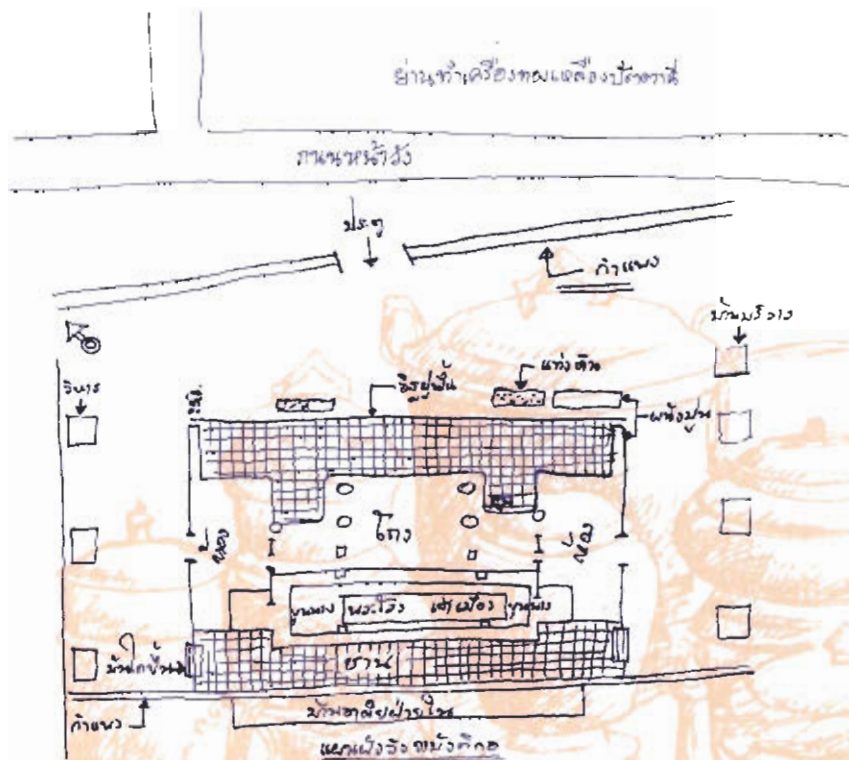
ในรัชสมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่สามแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ตนกุปะสา เชื้อพระวงศ์เมืองกลันตัน ได้รับการแต่งตั้งให้เข้ามาเป็นเจ้าเมืองหนองจิกในปี พ.ศ.2385 และในปี พ.ศ.2388 ตนกุปะสาได้รับการแต่งตั้งให้มาเป็น เจ้าเมืองปัตตานีแทนตำแหน่งเจ้าเมืองคนก่อนที่ว่างลง ในการเดินทางจากกลันตันเข้ามาเป็นเจ้าเมืองหนองจิก และเจ้าเมืองปัตตานีในครั้งนั้น ท่านได้อพยพไพร่พล บริวารติดตามเข้ามาเพื่อสร้างบ้านแปงเมืองเป็น จำนวนถึง 1,388 ครอบครัวมีจำนวนคนถึง 6,800 คนเศษ การอพยพเข้ามาในครั้งนั้นมีช่างฝีมือแขนง ต่างๆ ได้แก่ ช่างไม้ก่อสร้าง ช่างไม้แกะสลักประดับ ตกแต่งอาคาร ช่างทอผ้าชั้นสูง ช่างทองรูปพรรณ ช่างทำเครื่องทองเหลืองเข้ามาด้วยจำนวนหนึ่ง ช่าง ฝีมือเหล่านี้เป็นช่างฝีมือชาวกลันตันและศรีลังกา จึงพบวางานศิลป์ทั้งหลายของเมืองปัตตานี สมัย ต้นรัตนโกสินทร์ในรัชสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นต้นมาจะมี รูปแบบเดียวกันกับงานช่างศิลป์ของเมืองกลันตัน และศรีลังกา

● ภาพหมู่บ้านจะบังติกอ

เครื่องทองเหลือง

จากคำบอกเล่าของลูกหลานช่างหล่อทองเหลืองในหมู่บ้านจะบังติกอระบุว่าบางครอบครัวต้นตระกูลดั้งเดิมเป็นชาวตรังมาก่อน แต่ส่วนใหญ่เป็นชาวกันตัน ซึ่งติดตามคนกูปะสาเข้ามาในฐานะช่างฝีมือทองในสมัยนั้น เมื่อคนกูปะสาได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองปัตตานีและได้เลือกเอาทำเลบ้านจะบังติกอเป็นที่ตั้งวังเจ้าเมืองและเป็นศูนย์กลางการปกครองเมืองปัตตานีในยุคนั้น ช่างฝีมือแขนงต่าง ๆ ที่เป็นช่างหลวงมารวมตัวตั้งหลักแหล่งกันอยู่รอบ ๆ วังเจ้าเมืองเพื่อช่วยกันสร้างบ้านแปงเมืองให้กับเจ้าเมืองปัตตานีคนใหม่เช่นเดียวกับกลุ่มช่างฝีมือแขนงอื่น ๆ ช่างทำเครื่องทองเหลืองทั้งหลายที่เข้ามาในครั้งนั้นได้ตั้งหลักแหล่งอยู่ใกล้กับวังเจ้าเมืองเพื่อประกอบอาชีพหล่อเครื่องทองเหลืองขายให้กับชนชั้นสูงของเมืองปัตตานีและชาวเมืองทั่วไปในละแวกใกล้เคียงในภาคใต้ตอนล่าง

เครื่องทองเหลือง

ผลิตภัณฑ์เครื่องทองเหลืองที่ผลิต จากแหล่งหมู่บ้านจะบังคิกอ

ผลิตภัณฑ์เครื่องทองเหลืองพื้นบ้านที่ผลิต
ในหมู่บ้านจะบังคิกอแบ่งตามลักษณะการใช้งานดังนี้

1. *ประเภทเครื่องใช้ในครัวเรือน ได้แก่
เครื่องใช้จำพวก หม้อ, กระทะ, กระบอกยัดเส้นขนมจีน,
แม่พิมพ์ขนมได้, แม่พิมพ์ขนมไข่, ตะหลิวและกาข้าว
 เป็นต้น*

หม้อทองเหลือง

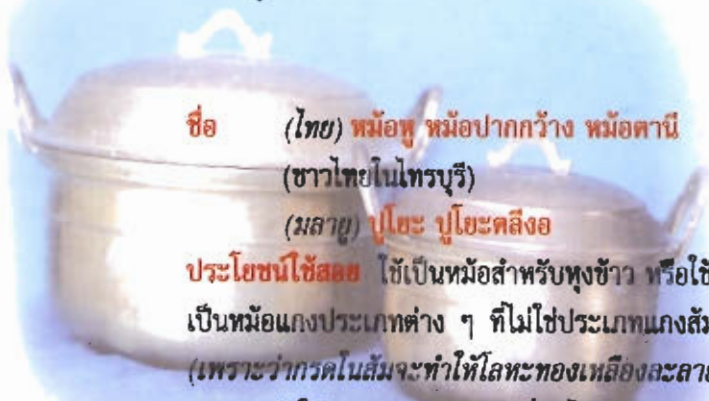
ของเมืองปัตตานี

ในอดีตผลิตภัณฑ์เครื่องทองเหลืองของ
ปัตตานีมีชื่อเสียงในด้านคุณภาพสามารถส่งเป็น
สินค้าออก โดยมีพ่อค้าคนกลางรับซื้อส่งไปยังบ้านไกล
เมืองไกลในภาคใต้ตอนล่าง เช่น สงขลา พัทลุง ยะลา
นครศรีธรรมราช บางครั้งข้ามเขตเข้าไปขายถึงปัตตานี
และไทรบุรี ถึงแม้ว่าในบางเมือง เช่น ไทรบุรี และ

นครศรีธรรมราชจะเป็นเมืองที่มีการทำเครื่อง
ทองเหลืองขายอยู่เช่นกันก็ตาม การสัมภาษณ์ชาวไทย
ในเมืองไทรบุรีของ ร.ศ.ประพนธ์ เรืองณรงค์ ซึ่งใช้
นามปากกาว่า **“ทักษิณสลาคัน”** ในบทความเรื่อง
“เยี่ยมชาวไทยที่ไทรบุรี” ตีพิมพ์ในวารสารรัฐสมิแล
ปีที่ 9 ฉบับที่ 2 มกราคม - เมษายน 2529 หน้า 33
ทำให้ทราบว่าชาวไทยในไทรบุรีเรียกหม้อหุงข้าว
ทองเหลืองในรูปแบบภาคใต้ว่า **“หม้อคานี”** จึง
สันนิษฐานได้ว่าหม้อทองเหลืองที่ใช้กันอยู่ในเมือง
ไทรบุรีน่าจะเป็นสินค้านำเข้าจากเมืองปัตตานี
เนื่องจากเป็นหม้อที่มีคุณภาพดี ได้รับความนิยมสูง
จึงเป็นที่กล่าวขานและรู้จักกันในนาม หม้อคานี นั้น
ประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งสันนิษฐานว่าหม้อ
ทองเหลืองรูปแบบนี้เกิดที่เมืองตานีก่อน (หม้อ
ทองเหลืองชนิดปากกว้างมีหูที่เรียกกันในท้องถิ่นว่า
“หม้อหู”) เนื่องจากรูปแบบเป็นที่ถูกใจลูกค้า การนำ
ไปใช้งานมีความสะดวกและมีความคล่องตัวสูง
แหล่งผลิตเครื่องทองเหลืองในเมืองไทรบุรีรับเอา
รูปแบบนี้ไปผลิตขึ้นใช้ในบ้านเมืองของตนเองแต่ยังคง
เรียกหม้อทองเหลืองรูปแบบนี้ว่าหม้อคานีในฐานะ
ที่เมืองตานีเป็นแหล่งกำเนิดหม้อทองเหลืองรูปแบบนี้

เครื่องทองเหลือง

ชื่อ (ไทย) หม้อหู หม้อปากกว้าง หม้อตานี
(ชาวไทยในไทรบุรี)
(มลายู) ปูโยะ ปูโยะคลึงอ

ประโยชน์ใช้สอย ใช้เป็นหม้อสำหรับหุงข้าว หรือใช้เป็นหม้อแกงประเภทต่าง ๆ ที่ไม่ใช่ประเภทแกงส้ม (เพราะว่ากรดในส้มจะทำให้โลหะทองเหลืองละลายออกมาทำให้รสชาติของแกงเปลี่ยนไปมีรสขมและมีธาตุโลหะหนักเจือปนออกมาในน้ำแกง) หม้อชนิดนี้มีหลายขนาด ขนาดเล็กที่สุดจะมีความจุประมาณหนึ่งลิตร ขนาดใหญ่ที่สุดจะมีความจุประมาณหกถึงแปดลิตรเป็นหม้อทองเหลืองที่คนในภาคใต้ในอดีตนิยมใช้และพบมากกว่าเครื่องทองเหลืองประเภทอื่นๆ

● หม้อหู หม้อปากกว้าง หม้อตานี

ชื่อ (ไทย) หม้อคอ หม้อคออม
(มลายู) มูยง มูยงคิอามอ ปูโยะมูยง
ปูโยะจือแก๊ะ

ประโยชน์ใช้สอย ใช้เป็นหม้อสำหรับหุงข้าว หม้อน้ำมนต์หรือ หม้อน้ำศักดิ์สิทธิ์ มีหลายขนาด จัดเป็นหม้อทองเหลืองรุ่นเก่าแก่ที่มีใช้กันมาก่อนหม้อทองเหลืองชนิดปากกว้าง หม้อชนิดนี้น่าจะได้รับรูปแบบมาจากหม้อดินเผาโบราณที่มีใช้กันทั่วไปในท้องถิ่นเป็นที่น่าสังเกตว่าหม้อทองเหลืองลักษณะนี้มีใช้กันอยู่ในอินเดียและในเขมรด้วย

● หม้อคอ หม้อคออม

เครื่องทองเหลือง

● โทลูจัน

ชื่อ (ไทย) ลุ่ม ตะลุ่ม โดลูกจัน
(มลายู) คูแล จือปู จือปูคือมาตอ

ประโยชน์ใช้สอย เป็นภาชนะมีฝาปิดสำหรับใช้ใส่ของ เช่นของมีค่าชิ้นเล็ก ๆ จำพวกเครื่องทอง หรือใส่อาหารได้แก่อาหารแห้ง จำพวกขนมหวานและของ ขบเคี้ยวต่าง ๆ

● แม่พิมพ์อบขนมไข่

ชื่อ (ไทย) กระทะขนมไข่เปิด
แม่พิมพ์ขนมไข่เปิด
(มลายู) เปียนนา

ประโยชน์ใช้สอย ใช้ทำขนมหรืออบขนมไข่ (ขนมไข่ คือขนมเค้กชนิดหนึ่ง ขนมแต่ละลูกจะมีขนาดและ รูปทรงคล้ายฟองไข่เปิดคนในท้องถิ่นจึงเรียกว่าขนม ไข่เปิด)

เครื่องทองเหลือง

ชื่อ (ไทย) กระบอกชนมจีน
หรือกระบอกห้าชนมจีน
(มลายู) กาเบ๊าะ

ประโยชน์ใช้สอย ใช้อัดเส้นหรือรีดชนมจีน เป็น
ศิลปกรรมรูปแบบภาคใต้สันนิษฐานว่าเกิดขึ้นที่เมือง
นครศรีธรรมราชก่อนแล้วแพร่หลายมายังภาคใต้
ตอนล่าง เมืองปัตตานีจึงรับเอารูปแบบไปผลิตต่อ
และยังคงเรียกผลิตภัณฑ์ชิ้นนี้ว่า “กาเบ๊าะ” ตาม
สำเนียงมลายูท้องถิ่นที่เพี้ยนมาจากคำว่า “กระบอก”

● กระบอกอัดเส้นชนมจีน

2. ผลิตภัณฑ์ประเภทเครื่องกินหมาก ได้แก่
ผลิตภัณฑ์จำพวก ตัวเขี่ยน และเครื่องเขี่ยน สำหรับ
เครื่องเขี่ยนก็ได้แก่ ตลับใส่หมาก ใส่ยาเส้น ใส่สีเสียด
เต้าปูน ของพลู และกระบอกเขี่ยนหรือตะปอนหมาก
 เป็นต้น

ชื่อท้องถิ่น (ไทย) เขี่ยน เขี่ยนราง
(มลายู) จรานอ จรานอซีระ

ประโยชน์ใช้สอย ใช้ใส่หมากพลูสำหรับไว้กินในครัว
เรือน หรือไว้รับแขกที่มาเยี่ยมเยียนหรือมาธุระ
เขี่ยนหมากชนิดนี้เป็นศิลปกรรมแบบมลายู

● ชุดเขี่ยนหมาก เขี่ยนราง

เครื่องทองเหลือง

● เรียงกลิ้ง เรียงดิน

● เรียงดินข้าง

ชื่อ (ไทย) เขียน เขียนกลิ้ง เขียนดิน เขียนเชิง
(มลายู) จรานอ จรานอซีระ

ประโยชน์ใช้สอย ใช้ใส่ทมาทลวไ้สำหรับกินใน
ครัวเรือนและไว้รับแขกที่มาเยี่ยมเยือน หรือมาธุระ
ในภาพเป็นเขียนทมาทลวของเหลียงที่ท่าเลียงแบบ
เขียนทมาทลวกลิ้งศิลปกรรมแบบภาคใต้ตอนล่าง

ชื่อ (ไทย) เขียน เขียนดินข้าง
(มลายู) จรานอ จรานอซีระ

ประโยชน์ใช้สอย ใช้ใส่ทมาทลวไ้สำหรับกินใน
ครัวเรือนและไว้รับแขกที่มาเยี่ยมเยือน เนื่องจาก
รูปแบบมีลักษณะกลมเรียบยกขอบขึ้นมาเล็กน้อย
รูปทรงคล้ายฝาเท้าของข้างจึงเรียกกันในท้องถิ่นว่า
เขียนดินข้าง

เครื่องทองเหลือง

ชื่อ (ไทย) เค้า เค้าปูนทน เค้าปูนโทน
(มลายู) ปอแมกาโปร์

ประโยชน์ใช้สอย เป็นภาชนะสำหรับใช้ใส่ปูนกินหมาก เค้าปูนแบบนี้มีรูปคล้ายทับหรือโทนซึ่งเป็นเครื่องดนตรี ประเภทเครื่องตีในการเล่นหนัง-โนรา เนื่องจากมีรูปแบบคล้ายกันจึงเรียกว่าเค้าปูนทน หรือเค้าปูนโทน หรือเค้าปูนแบบภาคใต้ที่ปัตตานีรับแบบอย่างมาจาก นครศรีธรรมราช

● เค้าปูน

ชื่อ (ไทย) ขน ขอน กระบอกขน กระบอกขอน
(มลายู) กอนเบ๊ะ

● ตะบันหมาก

เครื่องทองเหลือง

ย่น หรือกระบอกย่น หรือ กระบอกย่น
ซึ่งคนในภาคกลางเรียกกันว่า “ตะบันหมาก” เป็น
เครื่องมือหรืออุปกรณ์สำหรับตะบันหมากให้แหลก
ละเอียดเพื่อความสะดวกในการเคี้ยวสำหรับผู้กินหมาก
อาวโสหรือผู้ที่มีปัญหาเรื่องฟัน ย่นทองเหลืองเมือง
ปัตตานีได้รับการออกแบบจากช่างผู้ผลิตให้มีความ
สวยงามและกะทัดรัดน่าถือนำชื่อทามาใช้ ในสมัยที่
สังคมไทยนิยมการกินหมากและถือว่าหมากพลูเป็น
ของสูง พิธีกรรมและพิธีกรรมต่างๆ เช่น การสูบอบ
แต่งงาน การไหว้ครู การรับหนัง-โนรา การหาหม้อ
รักษาไข้ ฯลฯ จึงต้องมีหมากพลูและขันหมากแทรก
อยู่ประจำทุกพิธีเกือบทุก ๆ ครั้วเรือนจะมีเขียนหมาก
ไว้ประจำบ้านสำหรับไว้ใช้เองหรือไว้รับแขก นอกจาก
บอกถึงสถานภาพของเจ้าของอีกด้วยว่าเจ้าของ
มีฐานะยากจนหรือร่ำรวยหรือมีบรรดาศักดิ์สูงต่ำดูได้
ที่เขียนหมาก ย่นหรือกระบอกย่นเป็นเครื่องเขียน
หรือชุดประกอบที่สำคัญชิ้นหนึ่งในชุดเขียนหมาก
คนยากจนจะใช้ย่นกระบอกไม้ไผ่ ผู้มีฐานะจะซื้อหา
ทองเหลืองเอาไว้ใช้และไว้ประดับบารมี ย่นทองเหลือง
เมืองตานีได้รับความนิยมสูง ส่งออกไปขายทั่วเมือง
ในภาคใต้ตอนล่างและขายข้ามเขตไปจนถึงเมือง
นครศรีธรรมราชซึ่งเป็นเมืองที่มีการทำเครื่องทองเหลือง
ขายอยู่เช่นกัน แต่ในครั้งโบราณสันนิษฐานว่าช่างทำ
เครื่องทองเหลืองเมืองนครศรีธรรมราชผลิตแต่

เครื่องทองเหลืองประเภทอื่น ๆ มิได้ผลิตกระบอกย่น
ทองเหลืองออกขาย (ปัจจุบันกระบอกย่นทองเหลือง
ของเมืองนครศรีธรรมราชส่งออกขายทั่วไปในภาคใต้)
ชาวเมืองนครศรีธรรมราชในยุคนั้นจึงต้องซื้อหา
ย่นทองเหลืองจากเมืองตานีมาใช้ ดังหลักฐานที่พบใน
บทประพันธ์ “นิราศย่น” ซึ่งเป็นวรรณกรรมท้องถิ่น
ภาคใต้ กล่าวกันว่าผู้แต่งนิราศย่นนี้เป็นชาวศาลา
เมืองนครศรีธรรมราช มีชื่อใดไม่ปรากฏนามได้แต่ง
นิราศชิ้นในสมัยที่ตัวเมืองนครศรีธรรมราชยังอยู่ใน
เขตกำแพงเมืองในครั้งนั้นท่านได้เข้ามาดูระยั้งในตัวเมือง
แต่เนื่องจากต้องเดินเข้ามาเป็นระยะทางไกลกว่าจะ
มาถึงตัวเมืองก็เป็นเวลาพลบค่ำประตูเมืองปิดก่อนแล้ว
ไม่สามารถที่จะเข้าไปพักในตัวเมืองได้ จึงได้นอนพัก
อยู่ที่ศาลาหน้าประตูเมืองร่วมกับคนอื่น ๆ ที่เข้าไป
ในตัวเมืองไม่ทัน กวีผู้นี้เป็นผู้ที่คิดหมากอยู่เป็นประจำ
เมื่อเดินทางไปไหนมาไหนก็ต้องพกหมากและย่น
ติดตัวไปด้วยมิได้ขาด ในคืนนั้นขณะที่นอนหลับอยู่
ย่นถูกคนขโมยเอาไปเพราะถือว่าเป็นของใช้ที่จำเป็น
และมีราคาต่างวดอยู่พอสมควรในยุคนั้น ด้วยความ
เสียดายและคับแค้นใจจึงเกิดเป็นแรงบันดาลใจให้กวี
ผู้นี้แต่งคำประพันธ์ “นิราศย่น” ขึ้นมาเพื่อระบายน
ความคับแค้นเสียดายที่ของรักของหวงหายไปเป็น
บทร้อยกรองสั้น ๆ ดังนี้

เครื่องทองเหลือง

นิราศยบ

“ ยบสนิทพิศสวาทนิราศทาย
เจ้าสุดสาขาท่างตนไปทนไทย
ไว้ชีวิตจะเคลื่อนที่ผิดที่ไป
คงมีใครทขยับพรากไปจากกาย
เคยเป็นเพื่อนเดินทางไม้ท่างมือ
จะหาซื้อถึงธานีจึงมีขาย
ได้รูกษาพักผ่อนนอนสบาย
ทำผู้ร้ายร้องเวดาลักเอาขบ
ติกสะเหยียบเบียดปลัดเสียดสัตว์ร้อง
เย็นเสียววเสียวสยงแลยงขบ
ชักภูษามานอนกรกมขบ
พอชลักกรนมือกสลายผู้ร้ายพา ”

(นิราศยบฉบับนี้ได้รับความอนุเคราะห์จาก อาจารย์คำนวล คำมณี ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี)

เครื่องทองเหลือง

3. **ผลิตภัณฑ์ประเภทเครื่องให้แสงสว่าง** ได้แก่ ตะเกียงที่ใช้จุดด้วยไขมันวัว หรือน้ำมันมะพร้าวรูปแบบต่าง ๆ ตะเกียงทองเหลืองโบราณเหล่านี้จะเรียกในท้องถิ่นว่า “ตะเกียงชวาลา” และแบ่งประเภทตามรูปแบบใหญ่ ๆ ได้สองประเภทด้วยกันคือ แบบมีพวยคล้ายกาน้ำ มีพวยตั้งแต่พวยเดียวถึงสี่พวย และแบบกลีบบัวหรือกลีบดอกไม้เท่าที่พบจะเป็นแบบมีสี่กลีบทั้งหมด

ตะเกียงเหล่านี้ ถ้าเป็นดวงเล็ก ๆ จะใช้จุดแสงสว่างในครัวเรือน แต่ถ้าเป็นตะเกียงขนาดใหญ่หรือหลายไส้ก็จะใช้จุดเมื่อเวลาถึงงานส่วนใหญ่จะนิยมใช้ตามวัดหรือมัสยิด และเป็นตะเกียงที่ใช้เล่นหนังตะลุงหรือว่ายังในสมัยก่อน นอกจากนี้ยังพบว่าตะเกียงชวาลาแบบมีพวยยังใช้ในพิธีกรรมพื้นบ้านบางอย่างอีกด้วย ได้แก่ พิธีกรรมเกี่ยวกับการทรงเจ้า อันได้แก่ในราโรงครู คายายผ็องหรือคายายโตะคริม เป็นต้น

ชื่อ (ไทย) ชวาลา ตะเกียงชวาลา
ตะเกียงครุฑมอ ตะเกียงคายาย
(มลายู) ปลีคอคาลง

ประโยชน์ใช้สอย ใช้จุดเพื่อให้แสงสว่างและใช้ประกอบพิธีกรรมบางอย่างตามคติความเชื่อในท้องถิ่นโดยใช้น้ำมันมะพร้าวเป็นเชื้อเพลิง ใช้จุดตั้งพื้นหรือใช้ผูกกับขั้วฝาคะเกียงแขวนไว้ก็ได้ รูปแบบของขั้วฝาคะเกียงจะคล้ายกับขั้วเรือนแก้วของพระพุทธรูปชินราช ตัวกนกของขั้วฝาคะเกียงจะมีรูปลักษณะคล้ายตัวกนกสมัยศรีวิชัยผสมผสานตัวกนกสมัยอยุธยา ในบทเชื้อเชิญคายายผ็องกล่าวถึงชื่อของตะเกียงชวาลานี้อยู่ด้วยตอนหนึ่งดังนี้ “หมากพลูดับไล่เซียน พร้อมไปทั้งไทกเทียนชวาลา” ตะเกียงชนิดนี้บางดวงจะมีตัวกนุขซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของเขาพระสุเมรุหรือจักรวาลอยู่ในขั้ว

● ตะเกียงชวาลา

เครื่องทองเหลือง

ชื่อท้องถิ่น (ไทย) ตะเกียงกลีบบัว กีบบัว
ชวาลากลีบบัว ตะเกียงดอกไม้
(มลายู) ปลีตอตาลง ปลีตอคลีโป

ประโยชน์ใช้สอย ใช้จุดเพื่อให้แสงสว่างโดยใช้ไข่มัน
วัวหรือน้ำมันมะพร้าวเป็นเชื้อเพลิง ตัวตะเกียง
ออกแบบให้มีลักษณะคล้ายกระเช้าใช้ตั้งพื้นหรือแขวน
ก็ได้เป็นตะเกียงโบราณของปัตตานีที่ได้รับอิทธิพล
จากรูปแบบของตะเกียงศิลปะฮินดู-ชวา วัสดุที่ใช้ผลิต
ตะเกียงชนิดนี้มีทั้งสำริดและทองเหลือง เนื่องจาก
ตะเกียงมีรูปแบบคล้ายดอกไม้หรือดอกประจำยาม
จึงมีชื่อเรียกว่าตะเกียงดอกไม้ ในวรรณคดีเรื่อง
“ดาหลัง” บทพระราชนิพนธ์ในล้านเกล้ารัชกาลที่ 1
บรรยายภาพตัวละครนุ่งผ้าลายตะเกียงทองอยู่หลายตอน
ดังเช่น “นุ่งจวนตานีสีตองยักเป็นตะเกียงทองเม็คฉาย”
หรืออีกในตอนหนึ่งก็กล่าวว่ “เป็นกระนกยกแย่ง
โคมชวา” ทั้งลายตะเกียงทอง และลายโคมชวา
ที่กล่าวถึงในดาหลังนั้นคือลายประจำยามหรือลาย
แบบแปลนภาพด้านบนของตะเกียงกลีบบัวหรือ
ตะเกียงดอกไม้ของปัตตานีนั่นเอง

กริช และอาวุธปืนไฟประเภทปืนคาบศิลาและปืนแก๊ป
โดยเฉพาะ ทอก ดาบ และกริชนั้นได้เลิกใช้ไปก่อน
เป็นเวลานาน การผลิตเครื่องประดับสำหรับตกแต่ง
อาวุธเหล่านี้จึงเลิกไปพร้อม ๆ กับการเลิกใช้อาวุธ
เหล่านี้ไปจากวิถีชีวิตประจำวัน เครื่องตกแต่งอาวุธ
เหล่านี้ได้แก่ ปลอกทอก ดอเกี๊ยะกริช โกร่งโกบ
คาบศิลาและปืนแก๊ป เป็นต้น

● ตะเกียงกลีบบัว

4. **ผลิตภัณฑ์ประเภทเครื่องประดับตกแต่งอาวุธ**
เครื่องทองเหลืองประเภทนี้ช่างทองเหลืองในปัตตานี
ได้เลิกผลิตไปเมื่อมีการเลิกใช้อาวุธประเภท ทอก ดาบ

เครื่องทองเหลือง

ชื่อ (ไทย) ปลองทอก
(มลายู) แตมิง แตมิงลัมเม็ง

ประโยชน์ใช้สอย ใช้สวมที่บริเวณคอของด้ามทอกเพื่อความแข็งแรงและป้องกันการแตกของด้าม ตลอดจนเป็นการเสริมความสวยงามให้แก่ตัวทอกอีกด้วย

● ปลองทอก

ชื่อท้องถิ่น (ไทย) โป๊ะกริช ปลองกริช
คอเกี๊ยะ กริช
(มลายู) ตองเกี๊ยะ ปะตองเกี๊ยะ

ประโยชน์ใช้สอย ใช้สวมติดไว้ที่ด้ามกริชเพื่อเสริมความสวยงามให้กับตัวกริชและเพิ่มความแข็งแรงให้กับด้ามกริชเพื่อป้องกันด้ามแตก

● ปลองกริช

5. ผลิตภัณฑ์ประเภทเครื่องใช้เบ็ดเตล็ด เป็นของที่ผลิตขึ้นชั่วคราวเมื่อมีลูกค้ามาสั่งทำเป็นกรณีพิเศษไม่มีการผลิตในลักษณะทำเป็นประจำเหมือนผลิตภัณฑ์ประเภทอื่นๆ ผลิตภัณฑ์เหล่านี้ได้แก่ ขอช้าง หลักล่ำม้ววน เครื่องสวมเขาวัวชน เป็นต้น

ชื่อ (ไทย) ขอช้าง ขอสับช้าง ขอบังคับช้าง
(มลายู) กอซอ กอซอกาเยาะ

ประโยชน์ใช้สอย ใช้ในการควบคุมและบังคับช้าง

● ขอช้าง

เครื่องทองเหลือง

ชื่อ (ไทย) หลักวัว หลักวัวชน
(มลายู) ญาแจ ญาแจลิมู

ประโยชน์ใช้สอย ใช้เป็นหลักผูกถ่วงวัวชน เมื่อนำวัวไปชนตามบ่อนต่าง ๆ หลักที่สวจะช่วยเสริมบารมีให้กับวัวและเจ้าของวัวชนตัวนั้น ๆ ได้มากที่สุดทีเดียว

● หลักล่าบวัว

ชื่อ (ไทย) ปลอกเขาวัว ปลอกเขาวัวชน
(มลายู) ซิปาลิมู ซอมืองลิมู

ประโยชน์ใช้สอย ใช้สวมเขาวัวชนเมื่อพาไปฝึกซ้อมหรือขณะเดินทางไกลหรือวิ่งหรือพาไปบ่อนซึ่งวัวบางตัวจะคุมมากอาจจะเข้าทำร้ายหรือกัดคนข้างเคียงและเจ้าของได้ การสวมปลอกเขาให้กับวัวจะช่วยป้องกันอันตรายจากปลายที่แหลมคมของเขาวัวได้มากที่สุดทีเดียว

● ปลอกสวมเขาวัวชน

การผลิต เครื่องทองเหลือง

การผลิตเครื่องทองเหลืองของเมืองปัตตานีในปัจจุบันยังคงใช้วิธีการแบบดั้งเดิมที่มีการทำมาในอดีต ไม่เปลี่ยนแปลงเป็นเหตุให้การผลิตเครื่องทองเหลืองของเมืองปัตตานี อยู่ในสภาวะที่ล้าหลังและเล็กลงไปในที่สุด เทคนิคหรือกรรมวิธีแบบโบราณนี้ต้องปั้นหุ่นดินแบบที่ละชิ้นเฉพาะงานเฉพาะตัว ทำให้สิ้นเปลืองเวลามากเพราะทำได้ทีละชิ้น

ในขั้นแรกจะทำการปั้นแกนหุ่นของชิ้นงานด้วยแกนดินเหนียวผสมทรายละเอียดตาม อัตราส่วนเพื่อเป็นแกนชิ้นในของหุ่น ชิ้นต่อมาจะเป็นปั้นขึ้นตั้ง (ปัจจุบันใช้พาราฟินแทน) นำมาปิดพอกหุ้มแกนดินเหนียว โดยตกแต่งรายละเอียดของขึ้นตั้งให้มีความหนาและรูปทรงเหมือนกับชิ้นงานที่ต้องการแล้วจึงตัดขึ้นตั้งขึ้นและรื้อระบาย

เครื่องทองเหลือง

จากนั้นจึงพอกทับซีเมนต์หุ้มแม่แบบด้วยดินเหนียวผสมทรายละเอียดอีกครั้งให้มีความหนาพอสมควรแล้วทิ้งไว้ให้แห้งพอหมาด ๆ ขึ้นต่อไปจึงผูกมัดด้วยลวดให้ตลอดทั่วตัวหุ่นเพื่อป้องกันการแตกของหุ่นเมื่อเททองเหลืองขั้นสุดท้ายจึงพอกด้วยดินเหนียวผสมแกลบแล้วทิ้งไว้ให้แห้งสนิท

เมื่อจะทำการเททองเหลือง ก็จะต้องนำหุ่นที่แห้งดีแล้วไปเผาไฟสักรอกเอาซีเมนต์ออกให้หมดแล้วจึงเทน้ำทองเหลืองเข้าแทนที่ในช่องว่างที่ซีเมนต์ได้ละลายตัวสักรอกออกไป โดยเทน้ำทองเหลืองเข้าไปทางรูขนวนจนน้ำทองเหลืองล้นออกมาทางรูระบายซึ่งแสดงว่าทองเหลืองเข้าไปแทนที่ในช่องว่างของซีเมนต์เต็มแล้ว ทิ้งหุ่นแม่แบบไว้จนเย็นจากนั้นจึงทำการทุบแม่แบบดินเหนียวออกก็จะได้ชิ้นงานทองเหลืองตามต้องการ จากนั้นจึงตัดขนวนและขัดแต่งผิวชิ้นงานให้เรียบ แล้วจึงนำวางขายให้กับลูกค้าหรือผู้ที่มาซื้อต่อไป

● รูปแบบเตาหลอมทองเหลืองที่บ้านของคุณเวอาบ: เป็นเตาโอ: ช่างทำเครื่องเหลืองแห่งบ้านจะบังติกอ จะใช้ถ่านไม้เป็นเชื้อเพลิง

● เครื่องสูบลมที่ใช้ไฟฟ้าเพื่อความร้อน ยังคงใช้สูบลมแบบโบราณอยู่

● เครื่องอบแห้งกลิ้งสำหรับใช้กลิ้งแกนดินเหนียวและกลิ้งขึ้นของซีเมนต์ที่จะทำเป็นแม่พิมพ์ชิ้นงาน

เครื่องทองเหลือง

● แม่พิมพ์หรือหุ่นขี้ผึ้งของกระทงทองเหลือง
ที่เตรียมนำขึ้นแท่นกลึงตอกแต่งรายละเอียด

● แม่ขี้ผึ้งก็ได้หล่อเตรียมเอาไว้สำหรับทำ
แม่พิมพ์บนบ่อเปิดในขั้นตอนนี้ต่อไป

● หุ่นแม่พิมพ์กระทงบนบ่อเปิดที่เสร็จเรียบร้อยแล้ว
วางทิ้งไว้ให้แห้งเตรียมสำหรับเอาขึ้นฟองออก
เพื่อเทน้ำทองเหลือง จะเห็นรูบนวนสำหรับเททองเหลือง

พัฒนาการ และการล่มสลายของ เครื่องทองเหลือง

ในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่สองการผลิตเครื่องทองเหลืองที่บ้านจะบังคอกมีการผลิตกันอย่างเป็นล่ำเป็นสันในบริเวณถนนหน้าวัง ในหลายครัวเรือนเสียงเคาะเสียงแต่งชิ้นงานเป็นไปอย่างคึกคัก แต่ในช่วงระยะเวลา 30 กว่าปีที่ผ่านมานี้ ผู้ประกอบอาชีพนี้ลดจำนวนลงทั้งนี้เนื่องจากมีภาชนะสมัยใหม่ที่ใช้ในครัวเรือนจากโรงงานอุตสาหกรรมเข้ามาแย่งตลาดมากขึ้น ผวกกับความนิยมเปลี่ยนไปใช้เครื่องใช้

พลาสติกและสแตนเลสที่ผลิตจากโรงงานมากขึ้นผลิตภัณฑ์เหล่านี้มีหลายรูปแบบและราคาย่อมเยาความนิยมผลิตภัณฑ์เครื่องทองเหลืองจึงลดน้อยลงไปตามลำดับ ช่างทองเหลืองบางครอบครัวจึงต้องเปลี่ยนอาชีพใหม่ การทำเครื่องทองเหลืองในระยะนั้นจึงเหลือผู้ประกอบอาชีพเพียง 4-5 ราย และในช่วงปี พ.ศ. 2540 มีผู้ประกอบอาชีพเหลือเพียงรายเดียวถือได้ว่าเป็นยุคสุดท้ายของเครื่องทองเหลืองเมืองปัตตานี

เครื่องทองเหลือง

เพราะเหลือผู้ประกอบการอาชีพนี้อยู่เพียงครอบครัวเดียว
ในบริเวณถนนหน้าวัง หลังมัสยิดจะบังติกอ คือ
ครอบครัวของคุณแวฮามะ เบ็ญแควาโอะ บ้านเลขที่
55 ถนนยะรัง ซอย 6 ตำบลจะบังติกอ อำเภอเมือง
จังหวัดปัตตานี ท่านยังคงทำงานนี้อยู่ด้วยใจรัก ทำ
เฉพาะเวลาที่ลูกค้ามาสั่งโดยมีลูกชายคนเล็กคือคุณ
แวนูรดิน เบ็ญแควาโอะคอยทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยและในช่วง
ปลายปี พ.ศ.2539 ผู้เป็นพ่อซึ่งทำหน้าที่ช่างใหญ่
ก็ได้ล้มป่วยด้วยอาการของโรคอัมพาต ลูกชายคนเล็ก
จึงได้สืบทอดอาชีพนี้แทนพ่อแต่ก็ทำไปอย่างทุลักทุเล
เนื่องจากคุณพ่อได้ล้มป่วยกะทันหัน คุณแวนูรดินเอง
ก็ยังไม่มีความรู้และประสบการณ์ในเรื่องนี้ดีพอ ถ้ามี
เหตุที่ทำให้หมดกำลังใจขึ้นมาด้วยเหตุประการใด
ประการหนึ่งการทำอาชีพหล่อเครื่องทองเหลืองของ
เมืองปัตตานีที่เคยมีชื่อเสียงเป็นที่เลื่องลือก็จะกลายเป็น
เรื่องเล่าขานและเป็นตำนานไปในที่สุด

ในสมัยก่อนที่บ้านจะบังติกอสามารถผลิต
ชิ้นงานเครื่องทองเหลืองออกสู่ท้องตลาดได้หลากหลาย
รูปแบบตามความต้องการของผู้ใช้ในแต่ยุคแต่ละสมัย
ในสมัยที่เครื่องทองเหลืองเฟื่องฟู คนทั่วไปมีความ
ต้องการ มีผู้นิยมใช้มาก ช่างผู้ผลิตก็จะผลิตออกมาขาย

ให้กับลูกค้าตามความต้องการของท้องตลาดในยุคนั้นๆ
อย่างเช่น ในสมัยที่ยังมีการใช้อาวุธประเภททอกหรือ
กริชกันอยู่ในวิถีชีวิต ช่างทองเหลืองก็จะหล่อปลอก
ทอกและคอเกาะกริชออกขายในท้องตลาด ในช่วงที่มี
การเลี้ยงช้างกันอยู่ทั่วเมืองเป็นจำนวนมากควาญช้าง
ก็จะมาสั่งทำขอช้าง ก่อนที่จะมีน้ำมันก๊าดเข้ามา
จำหน่ายในท้องถิ่น การจุดเครื่องตามไฟหรือเครื่อง
ไฟแสงสว่างตามบ้านช่องจะใช้ได้หรือตะเกียงน้ำมัน
มะพร้าวหรือไขมันวัวตามสภาพของวิถีชีวิตในแต่ละยุค
ในยุคที่มีการใช้ตะเกียงทองเหลืองที่จุดด้วยน้ำมัน
มะพร้าว ซึ่งในภาคใต้จะเรียกกันว่า “ชวาลา” และ
มลายูท้องถิ่นจะเรียกว่า “ปลีตอตาลง” นั้น ช่าง
ทองเหลืองก็จะผลิตตะเกียงประเภทนี้ออกมาขาย
ต่อมาวิถีชีวิตเปลี่ยนแปลงไปเครื่องใช้ประจำวันสมัยใหม่
ได้เข้ามาแทนที่และตลาดเครื่องทองเหลือง ผลิตภัณฑ์
บางชนิด เช่น ตะเกียงชวาลา คอเกาะกริช ขอช้าง
เขียนหมาก เป็นต้น ไม่มีการใช้ในชีวิตประจำวัน
การผลิตจึงเลิกไปในที่สุดเมื่อเลิกผลิตไปชั่วรุ่นหรือสอง
รุ่นช่างรุ่นลูกรุ่นหลานก็ไม่สามารถผลิตชิ้นงาน
เหล่านั้นได้อีก ให้มีคุณภาพเหมือนของเดิมที่มีมา
แต่โบราณ

เครื่องทองเหลือง

เครื่องทองเหลือง

ของเมืองศรีลังกาเข้าสู่มาแยงตลาด

ถึงแม้ว่าปัตตานีจะเป็นแหล่งผลิตเครื่องทองเหลืองที่สำคัญแห่งหนึ่งในภาคใต้ตอนล่างแต่ก็ยังคงผลิตภัณฑ์เครื่องทองเหลืองจากเมืองศรีลังกาเข้ามาแยงตลาดไปได้ไม่ใช่น้อยเช่นกัน ทั้งนี้เพราะช่างฝีมือของเมืองศรีลังกาได้มีพัฒนาารูปแบบของผลิตภัณฑ์ให้มีความหลากหลายได้มีการนำเทคนิคการผลิตที่ทันสมัยเข้ามาช่วยเสริมในบางขั้นตอน จึงทำให้ผลิตภัณฑ์ของศรีลังกาที่มีความทันสมัยก้าวล้ำนำหน้าสามารถลดต้นทุนในการผลิตไปได้มาก เพราะผลิตได้มากขึ้นในแต่ละครั้งและประหยัดเวลากว่า ทำให้เครื่องทองเหลืองที่มีคุณภาพและราคาถูกกว่าของศรีลังกาสามารถแยงตลาดเครื่องทองเหลืองของปัตตานีไปได้ในระยะหลัง

อนาคตและทิศทางของเครื่องทองเหลืองเมืองปัตตานี

ดังที่กล่าวมาแล้วว่าเมื่อเครื่องทองเหลืองหมดบทบาทหน้าที่ในฐานะเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน

การผลิตเครื่องทองเหลืองในปัตตานีก็ซบเซาหรือเลิกกราไปในที่สุด การพลิกฟื้นการผลิตเครื่องทองเหลืองขึ้นมาใหม่อาจทำได้หากมีการปรับเปลี่ยนหน้าที่การใช้งานหรือรูปแบบผลิตภัณฑ์ให้เหมาะสมตามความต้องการของตลาดที่เปลี่ยนไป เช่น ลดขนาดผลิตภัณฑ์ลงหรือเปลี่ยนวัตถุประสงค์ของการผลิตจากการผลิตเพื่อใช้สอยเป็นการผลิตเพื่อเป็นของที่ระลึกประเภทสวยงามหรือเป็นเครื่องประดับตกแต่งอาคารบ้านเรือน ทั้งนี้โดยอาศัยเทคโนโลยีการผลิตสมัยใหม่ เพื่อให้ผลิตได้จำนวนมาก รวดเร็ว และมีคุณภาพได้มาตรฐาน

อย่างไรก็ตาม การปรับเปลี่ยนทิศทางการผลิตดังกล่าวนี้ จำเป็นต้องอาศัยการสนับสนุนจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ไม่ว่าจะเป็นการให้ความรู้และคำแนะนำเรื่องวัสดุ เครื่องมือเครื่องใช้ เทคนิค และวิธีการผลิตที่ทันสมัย การออกแบบผลิตภัณฑ์เงินทุน การตลาดและการประชาสัมพันธ์ เมื่อการผลิตเครื่องทองเหลืองฟื้นฟูจนคึกคักดังเช่นอดีต ช่างฝีมือก็สามารถดำรงอยู่ได้ ข้อสำคัญศิลปะการผลิตเครื่องทองเหลืองพื้นบ้านของช่างเอกแห่งปัตตานีได้รับการสืบสานและดำรงอยู่ในฐานะมรดกทางวัฒนธรรมของคนในชาติต่อไป

เครื่องทองเหลือง